

Česká zemědělská univerzita v Praze

Provozně ekonomická fakulta

Katedra psychologie

Teze diplomové práce

**Hospodářské a kulturní srovnání regionů v Bulharsku,
příčiny hospodářské nerovnosti**

Hana Grulichová

© 2015 ČZU v Praze

Hospodářské a kulturní srovnání regionů v Bulharsku, příčiny hospodářské nerovnosti

Economic and cultural comparison of Bulgarian regions – the causes of economic inequality

Souhrn

Práce vychází převážně z výzkumu uskutečněného v roce 2014 v Bulharsku a částečně navazuje na bakalářskou práci na téma Pomácká etnická minorita na Balkáně. Rovněž čerpá ze sekundárních zdrojů. Klade si za úkol objasnit příčiny hospodářské nerovnosti. Bude tedy řešit otázky, zda je tato nerovnost způsobena ekonomickými, geografickými, demografickými či etnickými rozdíly. Zaměří se též na rozbor tří hlavních etnik v Bulharsku a jejich vliv na tamní kulturu a ekonomiku. Největší pozornost bude věnována pomáckému etniku. Práce se zabývá i historií vzniku dnešních regionů a jejich vývojem až po současnost. Tím se snaží vysvětlit etnický, kulturní i ekonomický vývoj regionů, který vedl až k jejich současnému stavu. Vše je doplněno jak informacemi z dostupné literatury, tak informacemi od respondentů samotných. Nechybí ani ilustrační fotografie pořízené z výzkumu v Bulharsku. V závěru je celá práce zhodnocena a její výstupy jsou sumarizovány v krátkém odstavci.

Klíčová slova: Bulharsko, HDP, etnické menšiny, Pomáci, Torbeši, muslimové v Bulharsku, demografie Bulharska, podíl menšin na ekonomice, srovnání bulharských regionů.

Cíl práce a metodika

Hlavním cílem této práce je zjistit důvody hospodářské a kulturní nerovnosti mezi jednotlivými regiony Bulharska. Bude tedy řešit otázky, zda je tato nerovnost způsobena ekonomickými, geografickými, demografickými či etnickými rozdíly. Zaměří se též na rozbor tří hlavních etnických minorit v Bulharsku a jejich vliv na tamní kulturu a ekonomiku. Největší pozornost bude věnována pomáckému etniku, které je ze tří etnických minorit nejmladší a zároveň také nejzajímavější, protože v podstatě vzniklo z „donucení“, pod nepřímým nátlakem Turků během osmanské nadvlády. Práce se tedy bude zabývat i pomáckou kulturou, jejím vývojem a historickým původem včetně objasnění, kdo vlastně Pomáci jsou. V rámci rozboru současného stavu bulharských regionů se práce zabývá i historií vzniku dnešních regionů a jejich vývojem až po současnost, čímž se snaží vysvětlit etnický, kulturní i ekonomický vývoj regionů, který vedl až k jejich současnému stavu. V rámci tohoto cíle, by tedy práce měla dát odpověď na následující výzkumné otázky:

1. Jaké jsou hlavní důvody nerovnosti?
 - ekonomické,
 - geografické,
 - demografické,
 - etnické.
2. Ovlivňují nějak zásadně Pomáci hospodářskou situaci v určitých bulharských regionech?

Po zodpovězení těchto otázek bychom měli získat celistvý obrázek, jenž nám poví, jak jsou na tom jednotlivé bulharské regiony z hlediska ekonomické, geografické, demografické a etnické situace, zda existuje výrazná hospodářská nerovnost mezi regiony, a v případě že ano, tak nám objasní možné kulturní, ekonomické, demografické, historické či etnické příčiny těchto nerovností. Rovněž nám ukáže, případně jakou roli hrají v současné hospodářské situaci regionů Pomáci.

Metodologie

Práce vychází především z výsledků střednědobého terénního výzkumu a materiálů získaných při výzkumu v Bulharska, který proběhl v létě roku 2014. Dále rozhovory vedenými přes internet a různé sociální sítě a rovněž částečně čerpá z bakalářské práce na

téma Pomácká etnická minorita na Balkáně. Primárně byla použita kvalitativní výzkumná metoda. Sekundárně byly data a informace doplněny studiem dokumentů a statistických dat.

Semistandardizovaný rozhovor

Pro jeho zrealizování byla vytvořena základní kostra hlavních otázek, které korespondují s hlavními výzkumnými otázkami, jejichž zodpovězení je cílem této práce. Tyto otázky byly kladeny stejným způsobem a ve stejném pořadí.

První kontakt s respondenty, jak Bulhary, tak Pomáky, proběhl již při zmíněném zkoumání v Bulharsku. Vlastní postřehy těchto respondentů tak tvořily neopomenutelný základ celé práce. Tyto cenné informace byly dále doplněny informacemi dostupnými v publikacích zabývajících se obdobnými otázkami, jako tato práce, a výpověďmi uživatelů přes internet. V této fázi velmi pomohla „*metoda sněhové koule*“, a sice že respondenti, se kterými byl proveden rozhovor, poskytli kontakty na další potenciální respondenty, žijící v jiných regionech nebo patřících ke specifickému etniku, jakým byli v případě tohoto výzkumu Pomáci. Nespornou výhodou tohoto postupného nakupení respondentů je, že se lze spojit s lidmi žijícími v různých regionech a získat tak názory na jejich stav, než kolik byl v tak krátkém čase výzkumný tým fyzicky schopen navštívit. Toto umožnilo získat obsáhlejší a celistvější data, což vedlo k lepší možnosti vytvořit kvalitnější obrázek o regionech očima jejich obyvatel. Nehledě na větší ochotu respondentů hovořit s cizími lidmi, když je k nim přivedli jejich příbuzní či přátelé. Dá se však říci, že rozhovor probíhal téměř totožně, jako by se odehrával z očí do očí. Jen s tím rozdílem, že otázky ze scénáře byly pokládány písemnou formou a posléze byly doplňovány dalšími otázkami, které dané téma rozebrali ještě podrobněji tzv. sondami. Většina takto oslovených respondentů byla sdílná a bez ostychu odpovídala na všechny otázky či podotázky, aniž by své odpovědi svazovala společenským konsenzem.

Studium dokumentů

Ke zkompletování poznatků získaných semistandardizovaným rozhovorem, bylo potřeba doplnit je ještě dalšími, převážně (statistickými) daty. Před odjezdem do Bulharska, ale i poté při navazujícím zkoumání a chápání souvislostí mezi fakty, velmi usnadnilo práci studium dokumentů. Tato neinvazivní a respondenty nijak neobtěžující technika výzkumu umožňuje nahlédnout do výpovědí respondentů jinak nedostupných, nebo obsáhne mnohem větší vzorek respondentů než by bylo pro obyčejného studenta

možné obsáhnout (ať již z časového nebo geografického hlediska). To je bezesporu obrovská výhoda této výzkumné techniky a pro tuto práci neopomenutelný zdroj informací. Rovněž důležitým zdrojem pro tuto práci byly různé statistické či demografické údaje pocházející z bulharského statistického úřadu. Stěžejní informace pak byly čerpány zejména z literatury zmíněné v literární rešerši a na konci celé práce v sekci zdrojů.

Korelace časových řad

V této práci je zjišťována korelace mezi závislostí vývoje HDP na vývoji imigrace obyvatel v rámci Bulharska. Korelace je prováděna za pomoci regresní analýzy dvou časových řad Y_i pro imigraci a X_i pro HDP, obsahující data za celé Bulharsko z let 2007–2012, získaných z bulharského statistického úřadu. Tyto dvě řady však nelze korelovat přímo, protože by docházelo ke korelaci trendu. Trend byl vyjádřen funkcí $Y' = a + b \cdot t$ a funkcí $X' = a + b \cdot t$, kde a i b jsou parametry, přičemž b , je zároveň regresním koeficientem. Udává tedy, o kolik se změní Y' nebo X' změní-li se t o jednotku a t zde vyjadřuje nezávislou proměnnou.

Proto bylo nutné vytvořit rozdíly od trendu, tedy rozdíly mezi skutečnou hodnotou a vyrovnanou hodnotou (trendem), tzv. rezidua, která byla následně korelována. Síla závislosti je vyjádřena intervaly: $0 < |r| \leq 0,3$ slabá závislost

$$0,3 < |r| \leq 0,8 \text{ středně silná závislost}$$

$$0,8 < |r| \leq 1 \text{ silná závislost}$$

U této regrese bylo rovněž nutné ověřit i to, zda není náhodná složka korelována, tj. zda není přítomna autokorelace. Toto testování hypotézy o nezávislosti reziduí bylo prováděno Durbinovým–Watsonovým testem, vyjádřeným vzorcem:

$$DW = \frac{\sum_{t=2}^n (e_t - e_{t-1})^2}{\sum_{t=1}^n e_t^2} .$$

Hodnoty DW se pohybují v intervalu od nuly do čtyř. V případě nezávislosti náhodných poruch se statistika pohybuje okolo čísla 2, v případě přímé závislosti jsou její kladné hodnoty blízké nule a v případě nepřímé závislosti se blíží zleva čtyřem¹.

¹ HINDLS, R., a kol., Statistika pro ekonomy.

Diskuze a závěr

Tato práce prokázala, že mezi bulharskými regiony určitě existuje jak hospodářská tak kulturní nerovnost. Tato nerovnost je způsobena ekonomickými, geografickými, demografickými či etnickými rozdíly. V některých oblastech Bulharska převažuje pouze jedna z těchto složek, naopak v jiných regionech se jedná o kombinaci minimálně dvou. Z hospodářského hlediska se většinou jedná o kombinaci ekonomických, geografických a demografických složek, zatímco z kulturního hlediska se většinou jedná o kombinaci etnických, geografických či demografických rozdílů.

- **Ekonomická nerovnost** v Bulharsku, se odvíjí od ekonomicky silnějších regionů, hodnocených dle HDP za statistickou zónu. Ekonomicky nejsilnějším regionem je hlavní město Sofie a Sofijská oblast (soustřeďují až 25 % průmyslové výroby) Pernik, Kjustendil a Blagoevgrad, tedy Jihozápadní statistická zóna, je doprovázena nejmenší nezaměstnaností a nejčastější imigrací do těchto oblastí z jiných regionů Bulharska. Tato zóna tak poskytuje nejvíce pracovních příležitostí, má nejvyšší HDP a je tahounem ekonomiky celé země.

Dalšími regiony s vysokým HDP jsou Burgas, Sliven, Stara Zagora a Jambol, tedy Jihovýchodní zóna. Tato zóna je tažena zejména cestovním ruchem v regionu Burgas a také zemědělstvím v regionu Stará Zagora, nacházejícím se na území Hornotrácké nížiny. Ta je velice úrodná, je zde rovněž nejnižší nezaměstnanost a celá tato zóna zároveň zaznamenává nejnižší úbytek obyvatel. Naopak se střídá o druhé a třetí místo s Jižní centrální zónou, kam obyvatelé Bulharska nejčastěji imigrují.

Již zmíněná Jižní centrální zóna, obsahuje Kardžali, Pazardžik, Plovdiv, Smoljan, Haskovo a pohybuje se na pomyslné druhé příčce, co se do výše HDP týče. Zde je ekonomika tažena zejména zemědělstvím v regionu Plovdiv, rovněž nacházející se v úrodné Hornotrácké nížině a Kardžali které je rovněž velice úrodné zejména pro pěstování vinné révy. Tyto dva regiony taktéž spadají mezi ty s nejnižší nezaměstnaností. Naopak ostatní regiony kde je již půda méně úrodná spadají mezi regiony s vyšší nezaměstnaností a tedy i vyšším úbytkem obyvatel. Nicméně zprůměrovaně za celou zónu, jsou na tom stále poměrně dobře.

Do pomyslné čtvrté příčky dle výše HDP spadá Severovýchodní zóna, obsahující Varnu, Dobrič, Targovište a Šumen. Zdejší regiony jsou taženy opět cestovním

ruchem díky přímořským regionům Varna a Dobřič. Varna má velké černomořské přístavy, navíc je zde i letiště pro mezinárodní lety. Tyto regiony jsou však sezónně závislé na příchodu turistů, kteří si v současnosti stále častěji pro svou dovolenou vybírají exotičtější destinace. To je patrné i z vyšší nezaměstnanosti oproti předchozím zónám a v regionu Šumen, dokonce nejvyšší nezaměstnaností v rámci Bulharska. Oproti tomu ale Varna zaznamenává příliv obyvatel, Dobřič a Šumen jsou na tom s úbytkem obyvatelstva průměrně. Ale Targoviště opět zaznamenává vysoký úbytek obyvatelstva. Nachází se totiž na nepříliš úrodné půdě a za cestovním ruchem sem davy turistů také neproudí. Nicméně tato zóna od roku 2010 do roku 2011 zaznamenala nárůst imigrantů z jiných bulharských regionů, takže by se dalo v budoucnu předpokládat, že si ještě i ekonomicky může celá zóna polepšit.

Poslední dvě zóny Severozápadní region, který v sobě obsahuje regiony Vidin, Vraca, Pleven, Montana a Loveč a Severní centrální region, který obsahuje Veliko Tarnovo, Gabrovo, Razgrad, Ruse a Silistra, jsou nejméně vyhledávané pro imigraci v rámci Bulharska. Je zde nejvyšší úbytek obyvatel, a HDP je zde rovněž nejnižší v celém Bulharsku, nicméně kromě regionu Razgrad a Ruse se nezaměstnanost pohybuje v průměrných až vyšších hodnotách. To by se dalo vysvětlit tak, že pro to málo obyvatel, kteří zde zůstávají stále nějaká práce je. Převážně se ale jedná o zemědělce, pro které jsou jejich pole zdrojem obživy, zejména se jedná o starší obyvatelstvo, které je fixované na své domovy a pole, kde chtějí dožít.

Jak již bylo v předchozím bodě nastíněno, **demografické nerovnosti** úzce souvisí s migrací, neboť existuje středně silná přímá závislost vývoje HDP na vývoji imigrace obyvatel za prací. Obyvatelé Bulharska ve středním věku nejčastěji migrují tam, kde jsou schopni se uživit a kde můžou zlepšit svou životní úroveň. V ekonomicky slabších oblastech tak zůstává převážně starší obyvatelstvo fixované na své domovy a tyto regiony tak postupně vymírají. Zároveň se tím jen více prohlubuje hospodářská nerovnost mezi regiony. Hlavně sever Bulharska zaznamenává nejvyšší odliv obyvatelstva a vyšších hodnot nezaměstnanosti, které pravděpodobně v dalších letech povedou k dalšímu odlivu obyvatel. Regiony oblíbené pro imigraci v rámci Bulharska se dají rozdělit do tří vrstev. Nejoblíbenějším regionem pro imigraci je Jihozápadní region, tedy např. hlavní město Sofia a Sofijská oblast, které jsou na tom ekonomicky nejlépe. Ve druhé vrstvě pohybují Jižní centrální region a Jihovýchodní region, které

patří k regionům s vyšší zaměstnaností. Ve třetí vrstvě jsou Severovýchodní region, který od roku 2010 zaznamenává příliv imigrantů, Severní centrální region, který od roku 2011 zaznamenává pokles imigrantů, zejména v důsledku nejvyšší nezaměstnanosti a Severozápadní region, kam příliv obyvatel od roku 2011 poklesl.

- **Geografická nerovnost**, je dána polohou jednotlivých regionů. Výhodu mají přímořské regiony díky cestovnímu ruchu a přístavům, tedy Burgas, Varna, Dobrič. Další výhodnou oblastí je zemědělsky nejúrodnější půda v Hornotrácké nížině, zde se nacházejí regiony Haskovo, Plovdiv, Stara Zagora. Zemědělsky méně úrodnou půdou, nicméně i tak dobře využitelná pro extenzivní pěstování, jsou nížiny na severu Bulharska v povodí řeky Dunaj. Zde se jedná o regiony Montana, Vraca, Pleven, Ruse a severní část Velikeho Tarnova. Severozápadní část a centrální část Bulharska se rozkládá na hornaté oblasti kolem 2 000 m nad mořem, zejména Staré planině, kde se zemědělství příliš nedaří.
- **Etnické nerovnosti** jsou zapříčiněny zejména třemi nejpočetnějšími minoritami na tomto území. První skupinou jsou Romové, kteří se na území Bulharska hojně vyskytují v průběhu 15. století. Toto etnikum si zachovalo vlastní zvyky a jazyk. Podle respondentů se dělí na dvě skupiny, a sice na ty, kteří zcela splynuli s majoritními Bulhary a většinou žijí ve větších městech. Ponechali si pouze svůj jazyk, kterým mezi sebou hovoří a své zvyky. A na ty, kteří stále žijí svým kočovným životem. Mají obytné povozy tažené koňmi, které na nějakou dobu utáboří za vesnicemi, nebo menším městem a nějakou dobu zde žijí. Jejich děti tak často nechodí do škol a jejich životní úroveň je velmi nízká. Živí se například prodejem různých talismanů, nasbíraných plodin, předváděním cvičených medvědů, nebo jezdí s poutí. Dalším a vůbec nejpočetnějším etnikem jsou Turci. Ti se zde objevili povětšinou již při Osmanské invazi na Balkán. Většinou hovoří turecky ale stejně tak již mluví bulharsky. Ponechali si zřejmě největší autonomii. S Bulhary nijak nesplynuli, národnostně se stále považují a jsou považováni za Turky, kteří zde zkrátka žijí po boku Bulharů v míru. Vyznáním jsou muslimové, od čeho se odvíjí i jejich zvyky, způsob oblékání či obecně řečeno životní styl. Nicméně osmanská vláda v minulosti obohatila Bulharsko lepším správním systémem a vzděláním. Poslední minoritou jsou Pomáci. Pomáci jsou původem Bulhaři, kteří během osmanské invaze konvertovali na islám, a své vyznání si ponechal až do současnosti.

Od majoritních Bulharů je však na první pohled nepoznáme. Nemají vlastní jazyk, hovoří bulharsky a ani nenosí zvláštní oblečení, pokud ano tak jen to, co jim předepisuje Korán. Rovněž nemají vlastní školy, nebo nějaké své legendy, ty vycházejí z bulharské historie. Jejich zvyky rovněž vyplývají jak z Koránu, tak z bulharských tradic, podobně jako jejich kuchyně. Poněkud rozpolcení jsou i v otázce zda se cítí být více Bulhary, nebo Pomáky. Někteří totiž odpovídají, že Bulhary a jiní naopak že Pomáky, proto je i podle statistik obtížné zjistit kolik jich opravdu v Bulharsku žije, protože se většinou píší jako Bulhaři vyznávající islám.

- Na otázku zda **ovlivňují nějak zásadně Pomáci hospodářskou situaci v určitých bulharských regionech**, je podle respondentů odpověď, že neovlivňují. Jedná se většinou o lidi žijící se zemědělstvím, jen s malým, většinou základním, vzděláním. Tito lidé mají malá pole, která obdělávají a která jsou zdrojem jejich obživy. Pokud mají vypěstované přebytky, prodávají je na trhu, nebo svému nejbližšímu okolí. Nedá se však říct, že by tyto zisky nějak zásadně ovlivňovaly ekonomiku regionu, ve kterých žijí (převážně se jedná o Smoljan, Pazardžik, jihozápadní oblasti Bulharska a hlavně západní a střední část Rodopských hor). Jsou to ale po většinou milí a přátelští lidé, bezproblémoví sousedé, chovající velkou vzájemnou úctu v rodinné hierarchii. Etnické minority v Bulharsku tedy zcela nesplynuly s Bulhary, ale drží si své zvláštnosti, zvyky či náboženství. Všechna etnika tak žijí na území Bulharska vedle sebe, ale nijak zvlášť se neprolínají a neovlivňují (výjimkou jsou Pomáci, kteří přijali muslimské náboženství a zvyky, ale zároveň si drží i tradiční bulharské zvyky). Etnická příslušnost jako taková nijak zásadně neovlivňuje ekonomiku nebo stav současného státu.

Závěrem je tedy důležité shrnout, že v Bulharsku existují rozdíly zapříčiněné ekonomickými, demografickými, geografickými a etnickými rozdíly, které se již v průběhu historie prolínají a vzájemně ovlivňují. Největším hybatelem se ukázala touha po dobré práci jakožto zdroji obživy nejen pro jednotlivé obyvatele, ale pro celé rodiny, bez ohledu na etnickou či náboženskou příslušnost. Tato touha je myslím společná pro celý svět. Některé regiony jsou tak na tuto poptávku schopny z geografických i ekonomických důvodů reagovat lépe a ty které toho schopny nejsou, zaznamenávají stále vyšší odliv obyvatel. Bohužel takovýchto regionů přibývá stále více a nezbyvá než doufat, že se

situaci podaří stabilizovat dříve, než z Bulharska odejde většina obyvatel v produktivním věku s touhou pracovat.

Seznam použitých zdrojů

Citovaná literatura

COPANS, Jean. Základy antropologie a etnologie. Praha : Portál, 2001. str. 124. 80-7178-385-4.

DICKY, Ali. The Torbeshes of Macedoni: Religious and National Identity Questions of Macedonian - Speaking Muslims. Journal of Muslim Minority Affairs. 28, 2008, 1, stránky 27 - 43.

ERIKSEN, Thomas Hylland. Antropologie multikulturních společností: rozumět identitě. Praha : Triton. str. 268. 978-80-7254-925-2.

GELLNER, Ernest. Nacionalismus. Brno : CDK, 2003. str. 117 a n. 80-7325-023-3.

GRULICHOVÁ, Hana. (2013): Pomácká etnická minorita na Balkáně. Bakalářská práce. Česká zemědělská univerzita v Praze, Provozně ekonomická fakulta, katedra psychologie, Praha, 46s.

HAMPL, Martin. Geografická organizace společnosti v České republice-transformační procesy a jejich obecný kontext. Praha: Vydalo nakladatelství DemoArt, Praha pro Univerzitu Karlovu, Přírodovědeckou fakultu, 2005, 147 p. ISBN 978-808-6746-029.

HAYS, Denis. Evropa pozdního středověku 1300 -1500. London : London Group limited, 1966. 412

HINDLS, Richard, a kol., Statistika pro ekonomy. 8. vyd. Praha: Professional Publishing, 2007, 415 s. ISBN 978-80-86946-43-6

HROCH, Miroslav. Národy nejsou dílem náhody: příčiny a utváření moderních evropských národů. Praha : Praha: Sociologické nakladatelství, 2009. str. 315. 978-80-7419-010-0.

National statistical institue Republic of Bulgaria. [Online] [cit. 2014-12-31]. Dostupné z: <http://www.nsi.bg/en/content/11224/demographic-and-social-statistics>.

National statistical institue Republic of Bulgaria. [Online] [cit. 2014-12-31]. Dostupné z: <http://www.nsi.bg/en/content/11236/economic-statistics>

RYCHLÍK, Jan. Dějiny Bulharska. Praha: Lidové noviny, 2000, 508 s. Dějiny států. ISBN 80-710-6404-1.

SOULIS, Geogre C. Romové v Byzanci. Praha: Indologický ústav FF UK,1998, 59 s., Orig.: The Gypsies in the Byzantine empire and the Balkans in the middle ages s. ISBN: 979-80-7021-986-7.

TESAŘ, Filip. etnické konflikty. Praha : Portál, 2007. str. 251. 978-80-7367-097-9.

TURAN, Ömer. Pomaks: Their past and present. Journal of Muslim Minority Affairs. 1, 2007, 19, stránky 69-83.

WEITHMANN, Michael W. Balkán: 2000 let mezi východem a západem. Vyd. 1. Překlad Jan Souček, Růžena Dostálová. Praha: Vyšehrad, 1996, 431 s. ISBN 80-702-1199-7.